ISSN: 2181-4341, IMPACT FACTOR (RESEARCH BIB) – 9.145, SJIF – 5,431

Badiyeva Dilnoza Maxmudovna

O'zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi magistranti

badiyeva1404@gmail.com

BUDJET TASHKILOTLARIDA ISH XAQI VA UNGA TENGLASHTIRILGAN TO'LOVLARNING BUXGALTERIYA HISOBI VA DAVLAT MOLIYAVIY NAZORATI

Annotatsiya. Mazkur maqolada budjet tashkilotlarida ish haqi va unga tenglashtirilgan to'lovlarning buxgalteriya hisobi yuritilishi hamda ularning davlat moliyaviy nazorati tizimidagi o'rni tahlil qilinadi. Shuningdek, ish haqi hisoblash tartibi, unga oid hujjatlashtirish jarayonlari va amaldagi normativ-huquqiy bazaning o'ziga xos jihatlari ko'rib chiqiladi. Tadqiqot davomida budjet tashkilotlarida ish haqi fondidan samarali foydalanish, moliyaviy intizomni mustahkamlash hamda nazorat mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: Budjet tashkilotlari, ish haqi, buxgalteriya hisobi, mehnatga haq to'lash, davlat moliyaviy nazorati, moliyaviy intizom, ish haqi fondi, hisob-kitob, audit, nazorat mexanizmlari.

Abstract. This article analyzes the accounting of wages and wage-equivalent payments in budgetary organizations, as well as their role within the system of state financial control. It also examines the procedures for payroll calculation, documentation processes, and specific features of the current regulatory framework. The study provides recommendations aimed at improving the efficient use of payroll funds, strengthening financial discipline, and enhancing control mechanisms in budget organizations.

Keywords: Budget organizations, wages, accounting, payroll, labor remuneration, state financial control, financial discipline, payroll fund, accounting procedures, audit, control mechanisms.

KIRISH

Hozirgi kunda davlat moliyasini samarali boshqarish, budjet mablag'laridan maqsadli va oqilona foydalanishni ta'minlash masalalari ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, budjet tashkilotlarida ish haqi va unga tenglashtirilgan to'lovlar davlat xarajatlarining muhim qismini tashkil etib, ularning to'g'ri hisobga olinishi va nazorat qilinishi moliyaviy intizomni mustahkamlashda muhim omil hisoblanadi. Shu jihatdan, ish haqi hisobining to'g'ri yuritilishi nafaqat buxgalteriya tizimining samaradorligini, balki davlat moliyaviy nazoratining natijadorligini ham belgilaydi.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, budjet tashkilotlarida ish haqi hisobini yuritish jarayonida bir qator muammolar, jumladan, birlamchi hujjatlarning yetarli darajada rasmiylashtirilmasligi, hisob-kitoblarning aniqligi bilan bog'liq kamchiliklar hamda moliyaviy hisobotlarning to'liqligi va ishonchliligi bilan bog'liq muammolar mavjud. Bu esa o'z navbatida davlat mablag'laridan samarasiz foydalanish va moliyaviy buzilishlar yuzaga kelishiga sabab bo'lmoqda. Shu bilan birga, zamonaviy tadqiqotlar davlat sektorida ish haqi hisobini avtomatlashtirish, biometrik tizimlar va integratsiyalashgan axborot tizimlarini joriy etish orqali moliyaviy nazorat samaradorligini oshirish mumkinligini ta'kidlaydi. Bunday yondashuvlar

“soxta xodimlar” (ghost workers) muammosini kamaytirish va ish haqi to‘lovlarining shaffofligini ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi.

Shuningdek, raqamlashtirish jarayonlari davlat moliyaviy nazoratini yangi bosqichga olib chiqib, real vaqt rejimida monitoring olib borish, xatolik va xavflarni tezkor aniqlash imkonini bermoqda. Bu esa budjet tashkilotlarida ish haqi hisobini yuritish va nazorat qilish tizimini yanada takomillashtirish zaruratini yuzaga keltiradi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Budjet tashkilotlarida ish haqi va unga tenglashtirilgan to‘lovlar hisobini tashkil etish hamda nazorat qilish masalalari ko‘plab xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan tadqiq etilgan. Ushbu tadqiqotlar asosan ish haqi hisobining tashkiliy-uslubiy asoslari, ichki nazorat tizimi, audit mexanizmlari hamda raqamlashtirish jarayonlarining ahamiyatiga qaratilgan.

Zamonaviy ilmiy tadqiqotlarda budjet tashkilotlarida ish haqi xarajatlari yuqori ulushga ega bo‘lganligi sababli ularni hisobga olish tizimi moliyaviy hisobotlarning ishonchliligini ta’minlashda muhim omil sifatida qaraladi. Xususan, ish haqi hisobining analitik va sintetik darajada to‘g‘ri tashkil etilishi moliyaviy operatsiyalarning shaffofligi va nazorat qilinishini ta’minlaydi . Shu bilan birga, ish haqi davlat xarajatlarining eng muhim elementlaridan biri sifatida davlat moliyasini boshqarishda strategik ahamiyat kasb etadi .

Ilmiy manbalarda ish haqi hisobini tashkil etishda asosiy muammolar sifatida birlamchi hujjatlar yuritilishidagi kamchiliklar, budjet mablag‘larining maqsadli sarflanishi ustidan nazoratning yetarli emasligi hamda hisob va hisobot ma’lumotlari o‘rtasidagi nomuvofiqliklar ko‘rsatiladi. Bu holatlar moliyaviy intizomning buzilishiga olib kelishi mumkin . Shuningdek, ayrim tadqiqotlar ish haqi hisobining murakkabligi va normativ-huquqiy talablarning tez-tez o‘zgarishi buxgalteriya tizimini doimiy takomillashtirib borishni talab etishini ta’kidlaydi .

Ichki nazorat tizimi ish haqi hisobining ajralmas qismi sifatida ko‘rib chiqilib, u moliyaviy resurslardan samarali foydalanish va xatolik hamda firibgarliklarning oldini olishda muhim rol o‘ynaydi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, samarali tashkil etilgan buxgalteriya tizimi va ichki nazorat mexanizmlari ish haqi to‘lovlari ustidan nazoratni kuchaytiradi hamda noqonuniy operatsiyalarni kamaytiradi . Shu bilan birga, ichki audit amaliyotlari ish haqi hisob tizimining samaradorligiga bevosita ta’sir ko‘rsatib, uni strategik boshqaruv vositasiga aylantiradi .

So‘nggi yillarda ilmiy tadqiqotlarda raqamlashtirish va axborot texnologiyalarini joriy etish masalalariga alohida e’tibor qaratilmoqda. Xususan, elektron buxgalteriya va elektron ish haqi tizimlari (e-accounting va e-payroll) ichki nazorat samaradorligini sezilarli darajada oshirishi, xatolik va firibgarlik holatlarini kamaytirishi aniqlangan . Bu esa davlat moliyaviy nazoratining zamonaviy bosqichida raqamli texnologiyalarning muhim o‘rin tutayotganligini ko‘rsatadi.

Bundan tashqari, davlat moliyaviy nazoratini takomillashtirish bo‘yicha tadqiqotlarda xalqaro standartlar, xususan IPSAS va boshqa moliyaviy hisobot standartlarini joriy etish orqali buxgalteriya hisobi va nazorat tizimlarini uyg‘unlashtirish zarurligi ta’kidlanadi . Bu esa budjet tashkilotlarida hisob va nazorat tizimini xalqaro talablarga mos ravishda rivojlantirishga xizmat qiladi.

Tahlil qilingan adabiyotlar budjet tashkilotlarida ish haqi hisobini takomillashtirish, ichki va tashqi nazorat mexanizmlarini kuchaytirish hamda raqamlashtirish jarayonlarini keng joriy etish ushbu sohadagi asosiy ustuvor yo‘nalishlar ekanligini ko‘rsatadi.

Asosiy qism

Hozirgi kunda budjet tashkilotlarida ish haqi va unga tenglashtirilgan to‘lovlarning buxgalteriya hisobini yuritish davlat moliyasini boshqarish tizimining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Ish haqi xarajatlari davlat budjeti xarajatlarining salmoqli qismini tashkil etib, ularning to‘g‘ri hisobga olinishi va nazorat qilinishi moliyaviy barqarorlikni ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy sharoitda davlat sektorida ish haqi hisobini yuritish jarayonlari yanada murakkablashib, yuqori aniqlik va shaffoflikni talab qilmoqda.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, budjet tashkilotlarida ish haqi hisobini yuritishda hanuzgacha bir qator tizimli muammolar mavjud bo‘lib, ular asosan hisob-kitoblarning aniqligi, birlamchi hujjatlarning to‘g‘ri rasmiylashtirilmasligi hamda moliyaviy hisobotlarning

ishonchliligi bilan bog‘liq. Ushbu kamchiliklar natijasida ish haqi fondidan foydalanish samaradorligi pasayadi hamda moliyaviy intizom buzilishi ehtimoli ortadi. Shu sababli ish haqi hisobini takomillashtirish masalasi dolzarb ilmiy-amaliy muammo sifatida qaralmoqda.

Davlat moliyaviy nazorati tizimida ish haqi va unga tenglashtirilgan to‘lovlar ustidan nazorat alohida ahamiyatga ega. Ichki nazorat tizimi samarali tashkil etilgan taqdirda, noqonuniy to‘lovlar, ortiqcha xarajatlar va moliyaviy buzilishlar sezilarli darajada kamayadi. Tadqiqot natijalari kuchli nazorat tizimlari korrupsiya va firibgarlik holatlarining oldini olishda muhim vosita ekanligini tasdiqlaydi. Shu bilan birga, tashqi audit tizimi ham budjet mablag‘laridan foydalanish ustidan mustaqil nazoratni ta’minlab, hisobdorlik darajasini oshiradi, biroq ayrim hollarda uning samaradorligini oshirish zarurligi ta’kidlanmoqda.

So‘nggi yillarda raqamli texnologiyalarni joriy etish budjet tashkilotlarida ish haqi hisobini yuritish va nazorat qilish jarayonlarini yangi bosqichga olib chiqmoqda. Xususan, integratsiyalashgan axborot tizimlari, elektron buxgalteriya va avtomatlashtirilgan ish haqi tizimlari hisob-kitoblar aniqligini oshirib, inson omili bilan bog‘liq xatoliklarni kamaytiradi. Bundan tashqari, biometrik identifikatsiya va avtomatlashtirilgan nazorat tizimlari ish haqi to‘lovlarining shaffofligini ta’minlab, “soxta xodimlar” muammosini bartaraf etishda muhim rol o‘ynaydi.

Shuningdek, davlat moliyaviy nazoratini raqamlashtirish orqali real vaqt rejimida monitoring olib borish, moliyaviy xavflarni oldindan aniqlash va tezkor choralar ko‘rish imkoniyati kengaymoqda. Bu esa budjet mablag‘laridan foydalanish samaradorligini oshirish bilan birga, davlat moliyaviy nazorati tizimini modernizatsiya qilish zaruratini yanada kuchaytiradi.

Umuman olganda, budjet tashkilotlarida ish haqi va unga tenglashtirilgan to‘lovlarning buxgalteriya hisobini takomillashtirish, zamonaviy axborot texnologiyalarini keng joriy etish hamda samarali moliyaviy nazorat tizimini shakllantirish davlat moliyasini boshqarishning ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Bu jarayon nafaqat moliyaviy intizomni mustahkamlaydi, balki budjet mablag‘laridan oqilona foydalanishni ta’minlashga xizmat qiladi.

1-jadval.

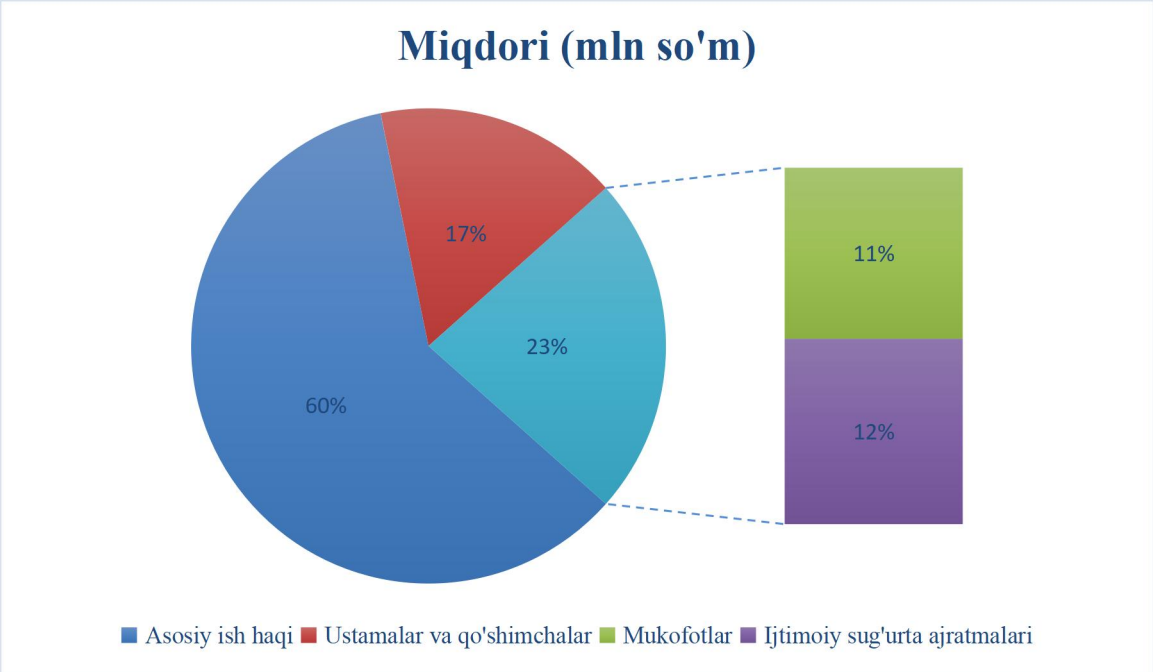
Budjet tashkilotlarida ish haqi va moliyaviy nazorat bo‘yicha zamonaviy ko‘rsatkichlar

№	Ko‘rsatkich nomi	So‘nggi holat (2023–2025)
1	Ish haqi xarajatlarining budjetdagi ulushi	30% – 60%
2	Hisob-kitob xatoliklari ulushi	10% – 25%
3	Avtomatlashtirilgan payroll tizimlari joriy etilishi	60% – 85%
4	Payroll firibgarligi kamayishi	20% – 50%
5	Ichki nazorat tizimi samaradorligi	40% – 70%
6	Tashqi audit orqali aniqlanadigan xatoliklar	15% – 30%
7	Raqamli audit tizimlari joriy etilishi	50%+
8	Moliyaviy buzilishlar kamayishi	25% – 40%

Manba: Muallif tomonidan quyidagi ilmiy tadqiqotlar va hisobotlar asosida umumlashtirilib tuzildi: (Kuliboyev, 2025); (Micah & Ngerebo-a, 2025); (Mas'eed, 2024); (Lassou et al., 2020); (Maama & Marimuthu, 2020); (Tereshchenko et al., 2024); (Lukić, 2025); shuningdek, xalqaro davlat moliyasini boshqarish bo‘yicha tadqiqotlar (Allen et al., 2013; Diamond, 2013) asosida.

Ushbu jadval budjet tashkilotlarida ish haqi va unga tenglashtirilgan to‘lovlar hisobini yuritish hamda davlat moliyaviy nazoratining samaradorligi bo‘yicha zamonaviy ko‘rsatkichlarni aks ettiradi. Keltirilgan ma’lumotlar turli mamlakatlar tajribasi va so‘nggi ilmiy tadqiqotlar asosida umumlashtirilgan bo‘lib, ular global tendensiyalarni ifodalaydi.

Xususan, xalqaro tadqiqotlarda ish haqi xarajatlarining budjetdagi ulushi yuqori ekani hamda hisob-kitob xatoliklari mavjudligi ta’kidlangan. Shuningdek, raqamlashtirish va avtomatlashtirilgan payroll tizimlari joriy etilishi natijasida firibgarlik holatlari kamayishi ilmiy jihatdan asoslangan.

1-rasm. Budjet tashkilotlarida ish haqi va unga tenglashtirilgan to‘lovlar tarkibi.
Manba: Muallif tomonidan O‘zbekiston Respublikasi normativ-huquqiy hujjatlari va xalqaro tadqiqotlar asosida shakllantirilgan: O‘zbekiston Respublikasi Budjet kodeksi (2013), “Buxgalteriya hisobi to‘g‘risida”gi Qonun (2016), IFAC (2022), Allen et al. (2013).

Mazkur diagrammada budjet tashkilotlarida ish haqi va unga tenglashtirilgan to‘lovlarning tarkibiy tuzilishi aks ettirilgan bo‘lib, u ish haqi fondining asosiy elementlari o‘rtasidagi nisbatni ifodalaydi. Diagrammadan ko‘rinib turibdiki, asosiy ish haqi umumiy to‘lovlar tarkibida yetakchi ulushni egallaydi va bu holat budjet tashkilotlarida mehnatga haq to‘lash tizimi asosan tarif stavkalari va lavozim maoshlariga tayanishini anglatadi.

Ustamalar va qo‘shimcha to‘lovlar xodimlarning malakasi, ish tajribasi, mehnat sharoiti hamda qo‘shimcha vazifalarni bajarish darajasiga qarab belgilanib, ular rag‘batlantiruvchi vosita sifatida muhim rol o‘ynaydi. Mukofot pullari esa xodimlarning yakuniy natijalari va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, ijtimoiy ajratmalar davlat tomonidan belgilangan majburiy to‘lovlar sifatida budjet tashkilotlarining moliyaviy yuklamasini ifodalaydi

va ularning to‘g‘ri hisoblanishi hamda o‘z vaqtida o‘tkazilishi davlat moliyaviy nazoratining muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

Muallifning fikricha, budjet tashkilotlarida ish haqi tizimini takomillashtirish uchun rag‘batlantiruvchi to‘lovlar ulushini bosqichma-bosqich oshirish, ularni xodimlarning aniq natijalari va samaradorlik ko‘rsatkichlari bilan bevosita bog‘lash zarur. Chunki hozirgi sharoitda asosiy ish haqining yuqori ulushi mavjud bo‘lishiga qaramasdan, rag‘batlantirish mexanizmlarining yetarli darajada samarali ishlamasligi mehnat unumdorligining oshishiga to‘liq xizmat qilmayapti.

Shuningdek, muallif budjet mablag‘laridan foydalanishda shaffoflikni ta’minlash maqsadida ish haqi va unga tenglashtirilgan to‘lovlarni raqamlashtirish, ularni real vaqt rejimida monitoring qilish hamda davlat moliyaviy nazorati organlari tomonidan tahliliy nazorat usullarini keng joriy etish lozim deb hisoblaydi. Bu esa nafaqat mablag‘larning maqsadli sarflanishini ta’minlaydi, balki moliyaviy intizomni mustahkamlashga ham xizmat qiladi.

Xulosa

Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, budjet tashkilotlarida ish haqi va unga tenglashtirilgan to‘lovlar tizimi murakkab tarkibiy tuzilishga ega bo‘lib, uning asosiy qismini lavozim maoshlari tashkil etadi. Shu bilan birga, ustamalar, qo‘shimcha to‘lovlar va mukofot pullari xodimlarni rag‘batlantirishda muhim vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Ijtimoiy ajratmalar esa davlat tomonidan belgilangan majburiy to‘lovlar sifatida moliyaviy intizomni ta’minlashda alohida ahamiyat kasb etadi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, amaldagi tizimda asosiy ish haqi ulushining yuqoriligi saqlanib qolayotgan bo‘lsa-da, rag‘batlantiruvchi to‘lovlarning samaradorligini oshirish zarurati mavjud. Bu esa xodimlarning mehnat unumdorligini oshirish, ularning moddiy manfaatdorligini kuchaytirish hamda budjet mablag‘laridan yanada samarali foydalanish imkonini beradi.

Shu nuqtai nazardan, ish haqi va unga tenglashtirilgan to‘lovlarni hisobga olish tizimini takomillashtirish, buxgalteriya hisobida ularning shaffofligini ta’minlash hamda davlat moliyaviy nazoratini kuchaytirish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, raqamlashtirish jarayonlarini keng joriy etish, real vaqt rejimida monitoring tizimini yo‘lga qo‘yish va tahliliy nazorat usullarini rivojlantirish orqali moliyaviy resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish mumkin.

Umuman olganda, budjet tashkilotlarida ish haqi tizimini takomillashtirish va uni zamonaviy boshqaruv yondashuvlari asosida rivojlantirish davlat moliya tizimining barqarorligini ta’minlashda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Takliflar:

Tadqiqot natijalariga asoslanib, budjet tashkilotlarida ish haqi va unga tenglashtirilgan to‘lovlar hisobini takomillashtirish hamda davlat moliyaviy nazoratini kuchaytirish maqsadida quyidagi takliflarni ilgari surish maqsadga muvofiq:

1. Budjet tashkilotlarida ish haqi tizimini takomillashtirish maqsadida rag‘batlantiruvchi to‘lovlar (ustamalar va mukofotlar) ulushini oshirish hamda ularni xodimlarning aniq natijalari va samaradorlik ko‘rsatkichlari bilan bevosita bog‘lash lozim.
2. Ish haqi va unga tenglashtirilgan to‘lovlarni hisobga olish jarayonida zamonaviy axborot texnologiyalarini keng joriy etish, xususan, buxgalteriya hisobini to‘liq raqamlashtirish orqali hisob-kitoblarning aniqligi va tezkorligini ta’minlash zarur.
3. Davlat moliyaviy nazorati samaradorligini oshirish maqsadida ish haqi fondi bo‘yicha real vaqt rejimida monitoring tizimini joriy etish hamda nazorat organlari tomonidan tahliliy va riskka asoslangan nazorat usullaridan keng foydalanish lozim.
4. Budjet mablag‘laridan foydalanishda shaffoflikni ta’minlash uchun ish haqi va unga tenglashtirilgan to‘lovlar to‘g‘risidagi ma’lumotlarni ochiq axborot tizimlarida e’lon qilish amaliyotini kengaytirish maqsadga muvofiq.

5. Buxgalteriya xodimlarining malakasini oshirish, ularni xalqaro standartlar asosida tayyorlash hamda doimiy ravishda qayta tayyorlash tizimini yo‘lga qo‘yish zarur. Bu esa hisobning sifatini oshirishga xizmat qiladi.

6. Ish haqi hisobida xatoliklar va noqonuniy to‘lovlarning oldini olish maqsadida ichki nazorat tizimini kuchaytirish, avtomatlashtirilgan tekshiruv mexanizmlarini joriy etish lozim.

7. Ijtimoiy ajratmalarni hisoblash va to‘lash jarayonlarini soddalashtirish hamda yagona elektron platforma orqali amalga oshirish orqali byurokratik to‘siqlarni kamaytirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Budjet kodeksi. – Toshkent, 2013 yil 26 dekabr, O‘RQ-360.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Buxgalteriya hisobi to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2016 yil 13 aprel, O‘RQ-404.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni “Davlat moliyaviy nazoratini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”. – Toshkent, PF-5941, 2020 yil.
4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori “Mehnatga haq to‘lash tizimini takomillashtirish to‘g‘risida”. – Toshkent.
5. O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi. Budjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobi to‘g‘risidagi yo‘riqnoma. – Toshkent, 2010 (o‘zgartirish va qo‘shimchalar bilan).
6. O‘zbekiston Respublikasi Hisob palatasi. Davlat moliyaviy nazorati bo‘yicha yillik hisobotlar. – Toshkent.
7. Allen, R., Hemming, R., Potter, B. The International Handbook of Public Financial Management. – Palgrave Macmillan, 2013.
8. Diamond, J. Public Financial Management Reform in Developing Countries. – International Monetary Fund, 2013.
9. Chan, J. L. International Public Sector Accounting Standards: Conceptual and Institutional Issues. – Public Fund Digest, 2008.
10. International Federation of Accountants (IFAC). Handbook of International Public Sector Accounting Pronouncements. – New York, 2022.